

Met andere woorden. Over vertalen en vertalingen in de les Nederlands

1. Inleiding

Het belang van vertalingen voor onze taal, cultuur en maatschappij, zowel vroeger als nu, kan moeilijk overschat worden. In onze geglobaliseerde en hoogtechnologische wereld, waarin mensen vanuit verschillende werelddelen voortdurend met elkaar in contact (kunnen) komen, is vertalen een vaak voorkomende, maar weinig begrepen activiteit. Een paar voorbeelden:

- Het Directoraat-generaal Vertaling (DGT) vertaalt voor de Europese commissie van en naar de 24 officiële Europese talen. In 2016 vertaalden circa 1.800 vertalers 2,2 miljoen pagina's.
- Voor alle Europese instellingen samen zijn er naar schatting 4.400 vertalers en 1.000 tolken in dienst.

Dan hebben we het uiteraard nog niet gehad over niet-Europese instellingen, multi-nationals, het gerecht en de automatische vertalingen die iedereen via *Google Translate*, *DeepL*, enz. zelf kan produceren.

De massale hoeveelheid vertalingen in onze 21ste-eeuwse wereld staat in schril contrast met de beperkte kennis die velen erover hebben en met het beperkte belang dat vertalen en vertalingen spelen in het onderwijs. De misvatting die daar vermoedelijk aan ten grondslag ligt, is dat vertalen een vaardigheid is die je 'natuurlijk' ontwikkelt wanneer je een vreemde taal leert. In mijn presentatie wil ik deze misvatting uit de wereld helpen en wil ik tonen tot welke rijke inzichten de vertaal- en tolkwetenschap al is gekomen en hoe die inzichten 'vertaald' kunnen worden naar de onderwijspraktijk.

2. Vertalen, dat doe je toch gewoon snel even...

De misvatting dat vertalen een vaardigheid is die je spontaan ontwikkelt als je meer dan één taal beheerst, is gebaseerd op nog minstens twee andere misvattingen, name-

lijk dat vertalers woorden vertalen en dat verschillende talen perfecte lexicale equivalenten hebben. Dat is uiteraard lang niet altijd het geval, waardoor de vertaler soms op zoek moet gaan naar omschrijvingen voor een concept waar de brontaal slechts één woord voor heeft. Daarenboven is de vertaler vaak ook een cultureel bemiddelaar. Een persoon, een historisch feit, een monument, enz. kan bijvoorbeeld wel bekend zijn in de brontaal, maar hoeft dat niet per se te zijn in de doeltaal. De vertaler zal in zulke gevallen een toelichting moeten toevoegen aan de vertaling. In mijn presentatie zal ik dieper ingaan op de specificiteit en de complexiteit van de vertaalactiviteit.

3. Vertalingen reviseren als lees-, interpreteer- en schrijftaak

Een van de essentiële aspecten van het vertaalproces is 'vertaalrevisie'. Sinds 2006 zijn leveranciers van vertalingen (vertalers zelf, vertaalbureaus) verplicht om elke vertaling door een onafhankelijk expert te laten nalezen en corrigeren. Vertaalrevisie kan op verschillende manieren en niveaus gebeuren: een revisor kan zich beperken tot een formele controle van de doelttekst door bijvoorbeeld de meest opvallende fouten, die op een microniveau gesitueerd zijn (bijvoorbeeld: spelling, grammatica) te verbeteren, maar men kan ook verbeteringen aanbrengen op een meso- en macroniveau. Op die niveaus controleert de revisor de tekst ook op het vlak van 'coherentie', 'vlotheid', 'leesbaarheid' en 'structuur'. Naast een formele controle, kan er ook een inhoudelijke controle gebeuren: is de vertaling accuraat? Is de vertaling volledig? Afhankelijk van de klasgroep en de lesdoelstellingen kunnen een of meerdere aspecten van het revisieproces in een lescontext geïntroduceerd, besproken en uitgevoerd worden. Een reviseertaak kan op die manier (a) een oefening in het aandachtig lezen en interpreteren, (b) een taalvergelijking of (c) een correctie- en schrijftaak zijn.

4. De vertaler als manipulator: censuur en manipulatie in vertaling

Hierboven bleek al dat de vertaler soms inhoudelijk gaat ingrijpen in een doelttekst, bijvoorbeeld door een culturele referentie toe te lichten. Ook het omgekeerde gebeurt: een vertaler laat iets weg. De beweegredenen daarvoor kunnen divers zijn, maar hoe dan ook komen censuur en manipulatie dan om de hoek kijken. Hoewel censuur en manipulatie voorbehouden lijken voor totalitaire regimes die een en ander te verbergen hebben, blijkt censuur en manipulatie ook in de 21ste-eeuwse westerse wereld schering en inslag te zijn. Belangrijk om op te merken, is, dat die censuur niet altijd destructief hoeft te zijn (waarbij passages geschrapt worden en verantwoordelijken gestraft), maar ook constructief kan zijn (beschermen van maatschappelijk kwetsbare groepen, bijvoorbeeld). Censuur en manipulatie is een thema dat in de huidige 'identitaire' tijden erg tot de verbeelding spreekt. Met leerlingen kan gedebatteerd worden over de motieven van censuur, soorten censuur en actoren. En aan de hand van reële

nieuwsberichten kunnen leerlingen zelf op zoek gaan naar sporen van censuur en manipulatie. Dat de vertaler al vaak is vergeleken met een verrader en manipulator is dus niet toevallig.

5. DIY: ondertitelen

Ondertitelaars worden meestal niet als vertalers beschouwd, maar ze zijn het natuurlijk wel. Wanneer men aan de ondertiteling van een Engelstalige fictieserie in het Nederlands denkt, kan men zich daar nog wat bij voorstellen, maar ook ondertitelaars die intralinguaal ondertitelen (bv. Nederlandse series die ‘vervlaamst’ worden) zijn vertalers. Het spreekt voor zich dat de ondertiteling-als-vertaling een zeer specifieke soort van vertaling is die – op zijn minst gedeeltelijk – aan andere vereisten moet voldoen dan ‘gewone’ geschreven vertalingen. Door leerlingen zelf aan de slag te laten gaan met ondertitelsoftware, zoals *Spot*, ontdekken ze de specifieke eigenschappen van de beroepsgroep: technische beperkingen (er kunnen maar een beperkt aantal lettertekens op het scherm geprojecteerd worden), wensen van een doelgroep (bijvoorbeeld: doven, anderstaligen), vereisten van het gesproken register, strategieën om bondiger te formuleren, enz.

6. Tot slot

In de presentatie zal ik dieper ingaan op de specificiteit van elk van deze domeinen en op de wetenschappelijke inzichten die dat heeft opgeleverd. Er zal ook een lespakket gepresenteerd worden, waarmee leerkrachten in het secundair onderwijs aan de slag kunnen.

Referenties

Sutter, G. De & I. Delaere (2019). *In balans. Een inleiding tot vertaal- en tolkwetenschap*. Leuven/Den Haag: Acco.